

TAKOZVANI GLAVINIČEV OPIS LIKE I KRBAVE IZ 1696. GODINE

Mile BOGOVIĆ, Senj

Uvodne napomene

U našoj povijesnoj literaturi često je citiran spis: »Brevis et compendiosa duarum Comitatum Regni Croatiae Likae et Corbaviae descriptio«. Taj spis prvi put se ovdje objavljuje na hrvatskom jeziku. U nešto skraćenoj verziji objavio sam ga 1988. u časopisu »Zvona«¹. U latinskom originalu prvi ga je objavio Manojlo Sladović², a poslije njega Radoslav Lopašić.³ U rukopisu sam spis našao na još dva mjesta: Arhiv JAZU, rukopisi II d-33 i Arhiv Biskupije Senj, Fasc. I, br. 14. Spis je doista važan i zaslužuje da se objavi i u prijevodu. Do sada je uglavnom korišten za dokazivanje postojanja tiskare u kojoj su se tiskali glagoljski brevijari. Spis izričito kaže da je tiskara bila u Kosinju. Ostali dijelovi teksta su se veoma slabo koristili pa cjelina nije nikada ni proučena.

U povijesnoj literaturi općenito je prihvaćeno da je autor spisa biskup senjski i modruški Sebastijan Glavinić (1689–1697), što nije točno. Onaj koji pažljivo čita taj opis Like i krbave lako će uočiti da ga nije pisao jedan biskup prilikom vizitacije. Biskup Glavinić nije bio nikada u Lici. Do zabune je došlo ovako: Kraljevski savjet (Regium consilium provinciale) tražio je 11. lipnja 1774. (br. 648) i 29. listopada 1774. (br. 1142) od senjsko-modruškog biskupa Ivana Kabalina spise iz biskupijskog arhiva koji bi pomogli pri razgraničenju s Venecijom. Biskup Kabalin je tražeći po arhivu naišao na ovaj spis i na njemu napisao da je iz vremena biskupa Glavinića, a možda da ga je Glavinić sam i napisao.⁴ Prijepis spisa on je

1 »Zvona«, XXVI/12, 5.

2 Manojlo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst 1856., str. 29–39.

3 Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici Hrvatske krajine*, vol. III. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, XX), Zagreb 1889., str. 45–52.

4 »... reperi unum conceptum Relationis seu Descriptionis Likae et Corbaviae, carentis dato et subscriptione, quam suppono compillatum fuisse a defuncto episcopo Sebastiano Glavinich... Hic Episcopus coetaneus recuperationis Likanae... et est probalissimum quod primam visitationem eorumdem confinorum instituerit, et hanc informativam Relationem condiderit«. (Vidi Arhiv JAZU, rukopis II d 33).

poslao tražitelju 28. siječnja 1775. Kabalin nije temeljito analizirao tekst pa je zato mogao i napisati tako nešto. Ipak, on jasno kaže da mu se čini veoma vjerojatnim da ga je Glavinić napisao, iako sam spis nema ni datuma ni potpisa. Za svoje mišljenje ne navodi druge razloge nego samo taj da spis potječe iz Glavinićeva vremena. Sladović u spomenutoj svojoj knjizi ne spominje autora spisa. Lopašić je učinio jedan nedopustivi korak kada je Kabalinovo nagađanje preveo u gotovu činjenicu. U svom izdanju spomenuti spis on je jednostavno pripisao Glaviniću. Veliki autoritet, koji je Lopašić s pravom uživao, zaveo je druge pa su tu njegovu omašku nakon toga bezrezervno prihvaćali. Dapače, budući da se u spisu spominje tiskanje brevijara u Kosinju, pouzdanost takve tvrdnje kod nekih je oslonjena upravo na činjenicu da ju je izrekao biskup koji ne samo da neće reći ono što nije vidio nego se također dobro razumije u liturgijske knjige. Međutim, pogledajmo da stvari ipak stoje drugačije.

Dne 14. studenoga 1695. Glavinić šalje kanonika Rozmanića u Rim »ad limina« s izvještajem o stanju u njegovim biskupijama. Ispričava se papi da zbog starosti i nemoći ne može doći osobno. Budući da je područje Like i Krbave povjereno također njegovoj brizi, on izvještava papu i o tome kakvo je stanje bilo u tim pokrajinama. Tu kaže da su se nedavno vratili iz Like misionari o. Marin i senjski kanonik Marko Domazetović. Oni su mu pričali o stanju u Lici.⁵ On, dakle, o stanju u Lici znade iz *pričanja*. U pismu od 18. kolovoza 1696. Glavinić se ispričava svome metropoliti Leopoldu Koloniću da sâm u Liku nije mogao ići je već bio u poodmakloj dobi.⁶

Iz svega rečenoga jasno je da Glavinić nije pisac spomenutog spisa.

Vjerodostojnost pojedinih navoda, pa i onoga o glagoljskim brevijarima, nije, dakako, osporena već time što je osporen autor samoga spisa. Ipak, i u tom pogledu treba biti oprezan. Evo nekih razloga za taj oprez.

Glavinić je obavio vizitaciju svih drugih dijelova svojih biskupija osim onih novostečenih, što je očito iz njegova izvještaja »ad limina«, tj. Svetoj Stolici, a sačuvani su nam njegovi posebni izvještaji o nekim kaptolima i župama u kojima se dotiče pitanje glagoljskih brevijara i ostalih knjiga.

U Senju je 1692. Glavinić svakom kanoniku postavljao pitanje ima li novi brevijar. Svi su oni listom odgovorili da imaju. Slično je učinio godinu dana prije u Bribiru, ali tamo je još dodao prijetnju da će svaki koji ne bude znao glagoljicu izgubiti pravo na beneficij.⁷ U Otočcu je župnik rekao da ima novi brevijar, a kapelan da se služi latinskim.⁸ (Doista je teško shvatiti da jedna knjiga koju se svaki dan drži u rukama i lista može izdržati punih dvjesto godina!)

5 Archivio segreto vaticano, *Relationes ad limina*, vol. 734, Glavinić 1695.

6 Arhiv JAZU, IIc 44. Treba voditi računa da se u njegovo vrijeme nije pojam Like protezao na otočki i brinjski kraj nego na područje srednjovjekovnih župa Bužani, Lika, Otuča i Odorje. Otočki i brinjski kraj Glavinić je još prije posjetio.

7 Arhiv JAZU, rukopis II d 125.

8 Ondje. Ako ćemo se upuštati u znanstveni avanturizam, što bar neizravno može koristiti znanosti ukoliko se time skrene pažnja stručnjaka na određeno pitanje, moglo bi se tekst o tiskari i drugačije tumačiti. Godine 1751., prilikom vizitacije senjskog kaptola, kanonik Deaganić je na upit biskupa Čolića, pod zakletvom da će govoriti istinu, među ostalim rekao: »Archidiaconus autem, ut memini me legisse in aliquo libro glagolitico Comitum de Conti, habitabat in Draga sive Valle, ibique Typographia glagolitica fuit«. (Vladimir KRALJIĆ, *Novi arhivski nalaz o glagoljskoj tiskari u senjskoj Dragi*, Senjski zbornik, VI (Senj 1975), str. 77–79. Na povezanost glagoljske tiskare u Senju sa Senjskom Dragom upućuje i tiskarski znak križ. A dobro nam je znano da je u Senjskoj Dragi bila opatija

Tko bi mogao biti autor tog opisa Like i Krbave?

Kao moguće spomenimo o. *Marina Senjanina*, misionara Like i Krbave, *Marka Domazetovića*, senjskog kanonika i župnika koji je 1695. bio zajedno s o. Marinom u Lici, popa *Marka Mesića*, ličkog arhidakona i najpoznatijeg tadanjeg svećenika u oslobođenoj Lici i Krbavi, te *Pavla Rittera Vitezovića*, jedno vrijeme podžupana u Lici i Krbavi. Pisac teksta kaže da je zabranio shizmatičkom vladiki gradnju kurije u Metku,⁹ što znači da je bio ovlaštena osoba i s crkvene i s državne strane. Glavinić je, šaljući o. *Marina* u Liku, podijelio mu biskupske ovlasti.¹⁰ Sam Glavinić kaže u svom izvještaju u Rim da je preko svoga arhidakona zabranio vladiki gradnju kurije i uzurpaciju crkve sv. Ivana Krstitelja nad Metkom,¹¹ što bi sve nekako ukazivalo da bi pisac tog izvještaja trebao biti senjski arhidakon. Poznato je da je u Lici zajedno s o. Marinom Senjaninom bio i senjski kanonik i župnik Marko Domazetović. Međutim, za godinu 1692. znamo da je arhidakon bio Matija Celović, a Marko je bio i tada župnik. Župnička se, naime, služba u Senju dijelila od arhidakonske. Zato mi se čini vjerojatnije da je pisac tog opisa bio o. Marin Senjanin, kapucin riječkog samostana i misionar u Lici. On doduše nije bio arhidakon, ali je imao njegove ovlasti. Glavinić također svjedoči, u pismu od 18. kolovoza 1696, da je o. Marin u dva navrata po mjesec dana bio u Lici s carskim povjerenicima koji su onamo išli na preuzimanje pokrajine u posjed.¹² Na drugom mjestu biskup će narediti Pazarištanima da učine sve ono što su obećali o. Marinu.¹³ A ako pogledamo opis o kojemu je riječ vidjet ćemo da je njegov pisac zapisao neke obveze koje su Pazarištani preuzeli na sebe.¹⁴ Čitajući tekst jasno je da autor nije tek prolaznik. On znade o Lici i Krbavi toliko toga da se mora pretpostaviti njegov duži boravak u tim krajevima. Osim toga, pisac nije osoba samo s crkvenim ovlastima. On vjerno bilježi sve što bi bilo korisno za materijalnu procjenu dobara. Doista, izgleda da je pisac član delegacije koja je zadužena za preuzimanje pokrajine u posjed, što sam Glavinić kaže za o. Marina. O. Marin je bio misionar, ali je imao također i posebne zadatke koje su mu dale vojne i civilne vlasti, napose Gradačka komora, kako se to jasno vidi pri koncu samog izvještaja.

Iz svega što je gore rečeno možemo sa sigurnošću zaključiti da autor opisa Like i Krbave, što ga ovdje donosimo, nije biskup Sebastijan Glavinić. Tko bi to bio, nemamo nigdje izričito navedeno. Ipak, iz svega onoga što nam je do sada poznato dade se naslutiti da je autor o. Marin Senjanin. Nije isključeno autorstvo ni senjskog kanonika i župnika *Marka Domazetovića*. U prilog *popa Marka Mesića* kao autora opisa mogla bi se navesti ona izjava biskupa Glavinića da je preko svog arhidakona zabranio pravoslavnom vladici gradnju dvora i ostanak u Lici. No pitanje Markova arhidakonata u to vrijeme je veoma problematično. On se,

---

sv. Križa. To mjesto nalazi se KOD SENJA, što bi slabo upućeni čitalac mogao doista pročitati KOSINJA. Iako bi se ova misao mogla i nekim podacima potkrijepiti, ipak za sada mislim da bi bilo previše ako bi se išlo dalje od njenog spomena.

9 Vidi: M. SLADOVIĆ, Nav. dj., str. 34.

10 Fran BINIČKI, Kapucini u Hrvatskoj, Vrhbosna 1927/1, 5.

11 Arhiv kongregacije de propaganda fide (Propaganda), SOCG, vol. 522, f. 204; v. također Archivio segreto Vaticano, Congregazione del Concilio, Relationes ad limina, vol. 734, Glavinić 1695.

12 Arhiv JAZU, rukopis IIc 44.

13 *Memoriale Sebastiani Glavinich episcopi Segniensis et modrussiensis*, rukopis u Arhivu JAZU br. IIc 44, str. 75.

14 M. SLADOVIĆ, Nav. dj. str. 37.

naime, tada ni u jednom pismu ne potpisuje kao arhidakon. Ni Glavinić ga tako ne oslovljava. Uz to pisac opisa govori o njemu kao o trećoj osobi. A valja spomenuti i to da je Markova naobrazba ispod razine pisanog teksta. Tekst bi mogao izići iz pera *Pavla Rittera Vitezovića*, koji se još 3. svibnja 1693. u pismu papi potpisuje kao podžupan i kapetan ličke i krbavske županije. Tu on kaže da mu je o onim mjestima povjerena i svjetovna i duhovna briga.¹⁵ Istoga dana piše on i prefektu Propagande i ispričava se što nije mogao svoju dužnost u Lici obaviti jer je kratko vrijeme bio ondje zajedno s carskim povjerenicima,¹⁶ što bi značilo da je Ritter i s crkvene strane dobio neka ovlaštenja. Budući da je naš spis napisan 1695. godine kada su – koliko nam je poznato – sva ta ovlaštenja prestala i kada više ni po naslovu nije bio podžupan, teško bi bilo njemu pripisati ovaj opis Like i Krbave.

Ostaje, dakle, kao najvjerojatniji autor spisa o. Marin iz Senja, gvardijan riječkog kapucinskog samostana i misionar Like i Krbave. Za njega imamo garanciju da je imao sve potrebne ovlasti i da je doista u to vrijeme sve te krajeve obišao sa službenom komisijom.

Čini mi se da je gornje bilo potrebno spomenuti prilikom objavljivanja takozvanog Glavinićeva izvještaja. Iz praktičnih su razloga pojedina mjesta, kad je o njima riječ, tiskana posebnim slovima. U originalu toga nema.

Zahvaljujem nadbiskupu Josipu Pavlišiću za pomoć pri prevođenju dijela teksta o Perušiću.

Kratak i sadržajan opis dviju županija Hrvatskog kraljevstva Like i Krbave 1695. godine

(Tekst)

Prvo mjesto na koje se u Lici naiđe zove se Perušić. Od otočke obrambene straže udaljen je četiri milje. Utvrđen je četirima bedemima i jednom okruglom kulom, koju i sada vidimo kako se izdiže čitava, a kršćanski su joj žitelji zahvalni da je i pored vremenskih nepogoda obastala, jer ih je svojom čvrstinom više puta zaštitila. Unutar tvrđave su četiri stanovnika: kaštelan, župnik i još dvojica. Unaokolo su u svojim stanovima desetak starih kršćana šest i pet puta po deset¹⁷ »oprano svetom vodom« nakon što je mjesto oduzeto Turcima. Ljudi sposobnih za oružje 80, a svih ukupno 300 duša

Unaokolo se vide prostrana plodna polja koja bi teško u jednom danu prešao vješti konjanik. Kada se krene pješke u pravcu Otočca, naiđe se na most i kameni put. Na ravnici koja se proteže od brda nalaze se tri kamene mjere koje narod naziva kvarte. Kažu da se u starini ondje plaćala maltarina i održavali sajmovi. U okviru utvrđenja nalaze se tri izvora žive vode. Inače se kule ističu na lijepom predjelu zemlje.

Glavna rijeka Lika, koja je dala ime županiji, udaljena je od Perušića oko pola njemačke milje, a pogodna je za pokretanje mlinova. Posvuda se nalaze lijepa polja, prostrane ravnice, brojne šume i gajevi, obilni pašnjaci za blago, a sjetva

15 Arhiv propagande u Rimu, SOCG vol. 515, f. 271.

16 Ondje, f. 273.

17 »... deni veteres Christiani sex et quinquies seni post occupationem sacris undibus ablu-ti«. Tako u tekstu koji donose Sladović i Lopašić. U rukopisima koji se nalaze u Arhivu JAZU i Biskupijskom arhivu u Senju stoji na mjestu toga: »... deni Schismatici, quinquaginta sex post occupationem...«. Na ovom mjestu tekstovi se najviše razilaze.

donosi bogati urod. Nedaleko od utvrđenja u poznatom brdu nalazi se jedna pećina koja može primiti do 500 osoba, bez sumnje ostatak neke starine.

U Perušiću se, naime, nastanila obitelj Ivana Smerdeljovića koja se s mnogim drugim pokrстила nakon što je Lika oslobođena pobjedničkim oružjem uzvišenog cara Leopolda. Ne bi bio red da mu spomen odmah padne u zaborav jer se nedavno junačka i nepobjedna srca svrstao pod Kristov stijeg, odbacivši naslijeđenu vjeru moćne Muhamedove sljedbe koje se ranije držao. Taj je slavni Kristov vitez, dvije godine nakon što se odrekao Muhameda i preporodio za nebo, krećući se za kršćanskim barjacima u borbu protiv Turaka, donedavna svojih suboraca, po Božjem pripuštenju bio uhićen od neprijatelja i priveden u Bihać. Na prolazu kod vrata, po kršćanskom običaju pozdravi zapričane barbare, ali tom činu pažnje zadržati duh nevjerna svijeta uzvratit će grdanjama; ljubav nagradi mržnjom. Najprije ga zatvore u strogu tamnicu, da ga sutradan javno izvedu na borilište priređeno da mu se iskuša hrabrost. Pribjegoše najjačim sredstvima da dotuku i skrše Ivanov značaj. Turci prvo počеше laskanjem da će mu, ako prezre svetinje kršćanske vjere te prihvati ranije napuštenog Muhameda, širom biti otvoren pristup višim častima, jer po svojim zaslugama dolikuju mu i veće od onih koje je do tada uživao. Ako pak to ne učini iskusit će osvetničku ruku odanih onom proroku koga je on prezreo. Živa će ga nabiti na okrutan kolac. Neslomljiv, i Kristovom milošću ojačen, Ivanov duh se neda namamiti milom ili ustrašiti silom. Pače, tom divljanju barbara odgovori: »Daleko od mene takvo izdajstvo! Spreman sam podnijeti tisuću smrti prije nego napustiti Krista!« Nato provali bijes. Hrabra svjedoka kršćanske istine stadoše tući batinama i razdirati. Što nisu mogli iznuditi riječima, pokušашe okrutnim mlaćenjem. Ni te rane ne oduzeše hrabrost velikodušnom vojniku. On javno odbija Muhameda i prihvaća Krista. Nato podivljala surovost, podjarena paklenim bijesom, iznese kolac i sazva narod cijeloga grada na jeziv prizor. A Ivan, neizmijenjen, stoji nepomično utvrđujući se znakom spasonosnog križa. Zazva ime Isusovo i dopusti da ga nabiju. Dok su ga vukli jednako je ponavljao imena Isusa i Marije, i pošto je nekoliko sati proživio na kolcu, jedan od prisutnih otvori duši put da otiđe primiti mučenički vijenac boja za pravu vjeru. Još ima preživjelih očevidaca tog prizora koji su i meni dobro poznati. Njegova se majka s ostavljenom djecom i suprugom preporučuju milosti i naklonosti preblagog vladara.

U okolici Perušića se tu i tamo nalaze zidine plemićkih dvorova u kojima su boravili moćniji Turci, a postoje također jasni tragovi mnogih starih crkava. Narod se na misu skuplja udaranjem u bubanj (nemaju, naime, zvona). Pored tvrđave veoma je prikladno mjesto za svetu misnu žrtvu. Po završetku mise i nagovora ljudi su zajednički i pojedinačno prilazili i – držeći uzdignuta tri prsta – ljubili evanđelistar i sliku Raspetoga, zaklinjući se na vjernost Trojedinom Bogu, katoličkoj vjeri, nepobjedivom caru Leopoldu i uzvišenoj austrijskoj kući, da će do zadnje kapi krvi ustrajati u vjeri i vjernosti caru i kralju i da su, ako ustreba, spremni za to umrijeti. Građu za kapelu dopremili su do tvrđave, gdje se nalaze grede i druga vrsta drva. Nedostaju čavli i ostalo željezo.

U ovom mjestu može dušobrižnik lako boraviti i uzdržavati se. Za uzdržavanje mu pripada dvadesetina, kako je običaj kod krajišnika. Neke starije žene, koje nisu poučene niti krštene, svojom sljeparijom veoma smućuju i uznemiruju nedavno krštene. U ovim krajevima donose djecu na krštenje nekoliko mjeseci nakon rođenja, slabo se znaju i prekriziti. Naišao sam na dva lažna vjerska službenika nekadanje turske sljedbe, a sada su oni gorljivi sljedbenici spasonosne vjere,

koju veoma uspješno i kod drugih šire. Među ostalim, neki Juraj Huderović, ne imajući strpljenja da sluša uvrede na račun katoličke vjere od zavidnog turskog puka, čovjek pedesetih godina, odlučio je da osveti nepravdu, izazvao je na dvoboj Turčina pred neprijateljskom vojskom, pred očima naše vojske koja je podalje stajala. Zvao ga je da što prije iziđe, a kad se ovaj nije usudio prepustio je pobjedu izazivaču.

Sin nekadanjeg perušičkog kapetana, pomiren s Crkvom po krštenju, za stalno se ovdje nastanio. Budući da je bio spreman radije ostati bez zemaljskih dobara nego napustiti Krista, zaslužuje da ga se preporuči blagosti našega uzvišenog cara.

Nije odavde mnogo udaljen *Mušaluk*, dvor prečasnog gospodina Mesića, udaljen od Perušića jednu milju, preko brda u smjeru juga. Oblikom je četverokutna, na tri kata. Veoma je pogodna za obranu onih krajeva. Krajevi koji se nalaze uz vodu što navire iz zemlje veoma su pogodni. Uz brda i šume prostire se široka ravnica, što čini veoma ugodan pogled. Brđani iz predjela Kranjske sagrađiše ondje desetak nastambi. Kapelu za služenje mise još nisu sagrađili, ali je prečasní gospodin Mesić obećao uskoro sagrađiti kapelu kako bi se mogla presveta i nekrvna žrtva s potrebnim poštovanjem i dolično služiti. Na obližnjem brdu je kula koja se nekoć zvala Budak, dosta visoka i okrugla, ali bez krova.

Slijedi novi *Budak*, smješten u ravnici. Od spomenute kule udaljen sat hoda. Utvrda je opskrbljena pregradama i visokim koljem. Unutar je okrugla turska džamija u ruševnom stanju. Ipak u njoj naši svećenici služe svetu misu. Za uspješniju obranu mjesta prije su postojale uokolo četiri kule, od naših nazvane čardaci. Nastanjenih kuća unutar i izvana je 29, sa 60 naoružanih ljudi. Ukupno tu živi 220 ljudi, svi novokršteni, izuzev kaštelana Senjanina Hreljanovića, koji malo ili ništa dobiva za plaću. Pokraj teče rijeka Lika. Njezin optok je tu dug jednu milju, na kojoj dužini se vide tragovi ili sačuvani zidovi triju srušenih crkava. Ljudi su se složili da sagrađe drvenu kapelu, i u tom smislu su već dovezli brojne grede. Zvona nemaju kao ni druge crkvene predmete. Ljudi su kulturniji od Perušićana. I ovdje može obitavati svećenik za obavljanje crkvenih obreda. Opskrbljeni su također mlinovima za mljevenje žita, potrebnog za kruh.

Široka Kula ili prošireni visoki dvorac, okrugla je i građena na tri kata, prilagođena ustrajnim borcima da se zadrže česte provale neprijatelja. Mjesto nastavaju dvanaest obitelji novokrštenika i nekolicina Vlaha shizmatika. Mjesto je lijepo, ima šuma i polja, a podobno je za napasanje planinskog stada. Na lijepom je položaju, s brojnim izvorima, od kojih međutim ljeti mnogi za duže vrijeme presuše, tako da je za napajanje stoke potrebno ići oko jedne milje na Liku. Dužina područja koji pripada ovoj utvrdi jest dvije milje, a širina milju i pol.

Slijedi utvrda *Grebenar* koja se jedva nazire iz svojih ruševina. I tu su brda i polja, ravnice i bogata pasišta. Na svim tim mjestima dovoljno je imati za službu Božju jednog revnog svećenika i radnika.

Utvrda *Bilaj* smjesila se na ubavom brdu, bila je nekoć nesumnjivo rezidencija neke plemićke obitelji, što pokazuju elegantne izrade pragova i prozora. Nalazi se u sredini ličke županije. Otuda možeš baciti pogled na sva okolna ravna polja sve do velebitskog gorja. S jedne strane ga oplakuje Lika, a sagrađeni most pruža suhi prijelaz preko rijeke. Za vrijeme Turaka most je čuvan iz drvene kule koja je ondje podignuta da Nedostaju čavli i ostalo željezo.

U ovom mjestu može dušobrižnik lako boraviti i uzdržavati se. Za uzdržavanje mu pripada dvadesetina, kako je običaj kod krajišnika. Neke starije žene, koje

nisu poučene niti krštene, svojom sljeparijom veoma smućuju i uznemiruju nedavno krštene. U ovim krajevima donose djecu na krštenje nekoliko mjeseci nakon rođenja, slabo se znaju i prekrižiti. Naišao sam na dva lažna vjerska službenika nekadanje turske sljedbe, a sada su oni gorljivi sljedbenici spasonosne vjere, koju veoma uspješno i kod drugih šire. Među ostalim, neki Juraj Huderović, ne imajući strpljenja da sluša uvrede na račun katoličke vjere od zavidnog turskog puka, čovjek pedesetih godina, odlučio je da osveti nepravdu, izazvao je na dvoboj Turčina pred neprijateljskom vojskom, pred očima naše vojske koja je podalje stajala. Zvao ga je da što prije izide, a kad se ovaj nije usudio prepustio je pobjedu izazivaču.

Sin nekadanjeg perušićkog kapetana, pomiren s Crkvom po krštenju, za stalno se ovdje nastanio. Budući da je bio spreman radije ostati bez zemaljskih dobara nego napustiti Krista, zaslužuje da ga se preporuči blagosti našega uzvišenog cara.

Nije odavde mnogo udaljen *Mušaluk*, dvor prečasnog gospodina Mesića, udaljen od Perušića jednu milju, preko brda u smjeru juga. Oblikom je četverokutna, na tri kata. Veoma je pogodna za obranu onih krajeva. Krajevi koji se nalaze uz vodu što navire iz zemlje veoma su pogodni. Uz brda i šume prostire se široka ravnica, što čini veoma ugodan pogled. Brđani iz predjela Kranjske sagradiše ondje desetak nastambi. Kapelu za služenje mise još nisu sagradili, ali je prečasnii gospodin Mesić obećao uskoro sagraditi kapelu kako bi se mogla presveta i nekrvna žrtva s potrebnim poštovanjem i dolično služiti. Na obližnjem brdu je kula koja se nekoć zvala Budak, dosta visoka i okrugla, ali bez krova.

Slijedi novi *Budak*, smješten u ravnici. Od spomenute kule udaljen sat hoda. Utvrda je opskrbljena pregradama i visokim koljem. Unutar je okrugla turska džamija u ruševnom stanju. Ipak u njoj naši svećenici služe svetu misu. Za uspješniju obranu mjesta prije su postojale uokolo četiri kule, od naših nazvane čardaci. Nastanjenih kuća unutar i izvana je 29, sa 60 naoružanih ljudi. Ukupno tu živi 220 ljudi, svi novokrštenici, izuzev kaštelana Senjanina Hreljanovića, koji malo ili ništa dobiva za plaću. Pokraj teče rijeka Lika. Njezin optok je tu dug jednu milju, na kojoj dužini se vide tragovi ili sačuvani zidovi triju srušenih crkava. Ljudi su se složili da sagrađe drvenu kapelu, i u tom smislu su već dovezli brojne grede. Zvona nemaju kao ni druge crkvene predmete. Ljudi su kulturniji od Perušićana. I ovdje može obitavati svećenik za obavljanje crkvenih obreda. Opskrbljeni su također mlinovima za mljevenje žita, potrebnog za kruh.

Široka Kula ili prošireni visoki dvorac, okrugla je i građena na tri kata, prilagođena ustrajnim borbama da se zadrže česte provale neprijatelja. Mjesto nastavaju dvanaest obitelji novokrštenika i nekolicina Vlaha shizmatika. Mjesto je lijepo, ima šuma i polja, a podobno je za napasanje planinskog stada. Na lijepom je položaju, s brojnim izvorima, od kojih međutim ljeti mnogi za duže vrijeme presuše, tako da je za napajanje stoke potrebno ići oko jedne milje na Liku. Dužina područja koji pripada ovoj utvrdi jest dvije milje, a širina milju i pol.

Slijedi utvrda *Grebenar* koja se jedva nazire iz svojih ruševina. I tu su brda i polja, ravnice i bogata pasišta. Na svim tim mjestima dovoljno je imati za službu Božju jednog revnog svećenika i radnika.

Utvrda *Bilaj* smjesila se na ubavom brdu, bila je nekoć nesumnjivo rezidencija neke plemićke obitelji, što pokazuju elegantne izrade pragova i prozora. Nalazi se u sredini ličke županije. Otuda možeš baciti pogled na sva okolna ravna polja sve do velebitskog gorja. S jedne strane ga oplakuje Lika, a sagrađeni most pruža

suhi prijelaz preko rijeke. Za vrijeme Turaka most je čuvan iz drvene kule koja je ondje podignuta da spriječi prolaz naših vojnika. Njemu nasuprot s istoka su Ribnik i Rebren. Širina okolnih zemalja je osam sati hoda, a tu se nalaze 23 kuće novokrštenika, ljudi za vojsku 37, ukupno svih 154.

Sam Bilaj većim dijelom se nalazi pod zemljom, sa strane strše jedino zidine. U utvrđenom naselju *Ostrovici* ima 30 domova Rašana. Vrhovnu vlast u Bilaju ima gospodin Franjo Portner, otočki vojvoda, vojnik hrabar i odrešit. U podnožju brda podigli su Turci slabo pokrivenu mošeju. Ovdje se ipak vrši bogoslužje, a iz poštovanja prema tome žitelji su obećali popravak. Petar Butković, ako se nađe kakva pomoć, mogao bi upravljati i Ribnikom, udaljenom satu hoda od Bilaja. U nedostatku mnogih stvari narod se trudi da se bogoštovlje obavlja u ukrašenom i čistom. Ovamo dolaze u znatnom broju i vojnici, a spremni su izići ususret. Po završetku mise i nagovora zakleše se svi na vjernost Bogu, vjeri i nepobjedivom caru i kralju.

Ribnik je mjesto na rijeci koja je bogata ribom. Sa svih strana u ravnici opasan je zidom. Tvrđava i kule su srušene. S istočne strane je bez ograde a ulazi se na vrata koja vode prema staroj srušenoj crkvi. Ima prostora za 150 stanovnika. Voda koja oplakuje gradska vrata pokreće mlinove. Dobro upućeni kažu da je tu postojao samostan. Crkvu su bar daskama željeli zaštititi od kiša. Još postoji sačuvan visoki toranj kraj džamije. Za vrijeme Turaka ondje je boravilo 120 stanovnika, među kojima i beg kao djelitelj pravde. Od novokrštenika ostalo je ondje još pet kuća, a od starih kršćana ili Hrvata osam. Za oružje je sposobno 75 osoba. Konjanik bi površinu jedva za dan obišao. Na zapadu mu je Bilaj, južno je planina Velebit, na sjeveru Vrebac, a na istoku Medak. Od tih mjesta udaljen je oko jedne milje. Teško se opskrbljava drvom zbog udaljenosti šuma, ali je put prema njima lagan i ravan. U ovom kraju je sedam crkava, jedva prepoznatljivih u ruševinama. Predjel oplakuje i rijeka Glamočica – nazvana tako po Glamočanima – koja utiče u Liku. Dovoljno jaka da pokreće mlinove, koji se sada već u Ribniku vrte.

U Ribniku sam zatekao četiri nekrštene starice. Misu nije bilo moguće slaviti na otvorenom zbog vjetera i kiše koja je tada padala. Od onih koji su zakletvu vjernosti položili u Bilaju nisam tražio da to ponavljaju. Ljudi je ondje malo, ali su privrženi vjeri. Molili su me da ih posjetim, a na odlasku me veoma dugo pratili. Treba providjeti da dobiju sve što im je za misnu službu potrebno.

Medak je stara tvrđava sagrađena na obali Like. Ovdje žive Vlasi ili Rašani, pristigli iz primorskih krajeva. Žive u 70 kuća. Granice Metka su dosta široke, konjaniku bi bio potreban čitav dan da ih obiđe. Plodnost zemlje privlači ovamo narod da je obrađuje. Onamo je svojevremeno došao neki vlaški episkop ili vladika imenom Atanasije Ljubović, ostavivši ondje svoju braću i rođake. Prije je bio u Kotarima, pod mletačkom vlašću. Ondje si je među svojim Vlasima sagradio kuću. I u Metku je, privučen plodnom zemljom, bio počeo graditi sebi dvor. Budući da je on shizmatik i da bi se izbjegla opasnost da koga ne odvede od jedinstva s Katoličkom crkvom, zabranio sam mu daljnju gradnju i boravak u Lici, i to s dva razloga: prvo jer nema dozvolu od apostolskog kralja, a drugo što u hrvatskim primorskim krajevima Rašani ili Vlasi imaju episkopa ili vladiku, uspostavljena i izabrana od carskog i kraljevskog veličanstva i potvrđena od Apostolske stolice. Zove se Izaija Popović, a boravi u Marči. Prema tome, ne smije se u njegovu biskupiju pustiti drugoga. Kad sam to rekao novom vladici, odgovorio je da će u svezi s tim poslovima ići doskora u Beč na carski dvor.

Raduč je u onom dijelu gdje se uzdiže planina Velebit. Pod tu utvrdu pripada područje prostrano po prilici dan hoda. U blizini teče rijeka Radučica koja okreće mlinove. Nastanjen je vlaškim Rašanima u 50 kuća, od kojih je sto osoba sposobno za oružje. Ondje su bile tri crkve, što pokazuju njihove ruševine. Pred četiri mjeseca ubili su ondje ljudi jednog kaluđera. Nije jasno zbog čega.

Na brežuljku podno Velebita nalazi se kaštel *Lovinac*. Gledajući odavde vide se naokolo široki predjeli zemlje. U blizini je rijeka zvana Otučica, prebogata ribama, napose pastrvama. Ondje se drži straža, a drugih stanovnika nema.

Idući odavde dođe se u *Gračac*, tako zvanu staru utvrdu ispod velebitskih obronaka. Ondje se stječu dva manja potoka: Cvetušica i Otučka, koji obiljem razne ribe nadilaze sve potoke cijele županije. Prostrane granice idu na zapad sve do mora, te do Popine. Izvor Zrmanje dijeli Liku od Dalmacije, a s istočne strane od nje je dijeli Krbava. Mjesta je dovoljno za 300 stanovnika. Još se vide tragovi srušenih crkava. U udaljenosti od šest sati nalaze se slijedeće turske straže: Vakuf i Ostrovica. U ovoj utvrdi, nasuprot barbarima u blizini, nalaze se otočke straže koje se ovdje izmjenjuju. U *Ostrovici* je 30 vlaških kuća a u *Barletama* 2. U podnožju brda na povišenom mjestu je utvrda *Vrebac*. Kroz polje teče potok Novčica. Područje bi čovjek za dan pješke prošao. Oko njega 40 vlaških kuća. Malo iza Vrebca je – na lijepom brežuljku – *Pavlovac*. I pored nepogoda vremena njegove se zidine još drže, ali je bez krova. Kraj može primiti 100 stanovnika.

Prošavši to na vidiku se pomaljaju utvrde *Mogorić*, *Skelbar*, *Vranić* i *Komić*, smještene usred šuma i pustoši, nisu nastanjene.

Druga strana brda početak je krbavske županije. S istoka i zapada prirodno je zaštićena brdima i šumama, po šumovitom brdu odijeljena je od Like. S bosanske strane nalazi se planina koju okolni stanovnici nazivaju Plješivica ili ćelavo brdo. Krbava je po duljini manja od ličke županije, nema u njoj žitelja osim straža naših krajišnika, koji naizmjenice drže stražu u trim utverdama ili kaštelima, a to su *Udbina*, koliko toliko utvrđena za obranu od tuđinskih napadača, kamo se i Turci pri raseljavanju Like povukoše kao na sigurnije, druga ja *Pišać*, a treća *Bunić*. Poslije ovih je manja utvrda *Visuč*, zatim *Kurjak* na većem brdu i prikladnom za obranu, zatim utvrda *Podlapac*, *Prozor*, druga utvrda *Farkašić*, *Kozjan*, *Turjanski*, *Homoljac*, *Brezovac*, gdje su već blize turske straže ali ih planina Plješivica razdvaja, a to su: *Bihać*, *Izačić*, *Oriševac*, *Golubić*, *Vakuf*, *Ostrovica*, sve do Bilajskog polja koje se prostire prema Dalmaciji i gradu Šibeniku.

Novi je utvrda u donjoj Lici na dosta visoku brijegu. Dok je bio u cvatu imao je četiri bedema a sad jedva viri iz ruševina. Unutra su dva topa salivena od mjedi a treći iz željeza. Tu ih je postavio pokojni presvjetli general plemeniti Herberstein. Iz ovog grada upravljalo se s dvanaest drugih utvrda, a područje mu se stere uokrug toliko široko da bi ga konjanik jedva obišao za 36 sati. Od Karlobaga je udaljen četiri njemačke milje. Na istoku vidi se Bilaj, na jugu je Velebit, a na zapadu brdo Kosinj. Za vrijeme barbarske uprave u novljanskom okružju živjelo je 200 glava Vlaha. Sada su ondje također 34 kuće Ledeničana, a novokrštenika 28. Ovi su slabo smješteni zbog blizine shizmatičkih Vlaha, smrtnika nestalne vjere, koji su bolje predjele stekli i zauzeli, čega ima i na drugim mjestima, na veliku žalost katolika. Od naših Hrvata sposobnih je za oružje 120 ljudi, a od novokrštenika i drugih shizmatičkih Vlaha 500. Dušobrižnik nema gdje ni od čega živjeti jer ne posjeduje nikakvo zemljište niti novodoseljeni isto doprinose. I oni su se zakletvom obvezali na vjernost Bogu i caru. Novčica, koja ovuda teče iz Velebita, pruža mogućnost da se pod Novim podignu mlinovi. Rijeka Lika je

odavde udaljena oko jedne talijanske milje. U blizini se nalaze zidine velikaških stanova, ali su oni prazni i bez krova. Utvrde na ovom potezu su slijedeće: *Bužim, Kršmarić, Bogdanić, Smiljan, Ostrovica, Hoteš* novi i stari, *Obrovac, Badar*. Između njih su potoci: Počiteljica, drugi Ostrovica, treći Hotešica, četvrti Sebinac, peti Pazarišnica, šesti Bozinovac, sedmi Bukovica. Sve te rječice bogate su raznim ribama, a prema potrebi mogu se postaviti i mlinovi.

Pod *Pazarištem*, Ostrovicom i Hotešom nalaze se ruševine četiriju crkava. Od jedne su pobočni zidovi čitavi, pa čak i svod, ali nisu zaštićeni krovom protiv kiše i snijega. Postoji još krstionica, četvrtasto kamenje sa starim natpisima na vanjskim stranama. Odavde se može stići do Jablanca, utvrde na jadranskoj obali, lijepog mjesta s veoma pogodnom lukom, udaljenog pet do šest milja. Područje se prostire na osam njemačkih milja. Stanovnici su Vlasi od Krmpota i sv. Jurja, u 96 kuća. Za obranu od neprijatelja sposobno naoružanih 150, prisutnih duša je 700. Uzdržavaju svog vlastitog svećenika, kome pothranjuju dobru nadu da može kod njih ostanuti. Nakon saslušane propovijedi i nagovora, na ime doprinosa za crkvu skupili su oko stotinu dukata. Povrh toga odlučili su da će kupiti zvono i sliku Djevice na nebo uznesene.

Prešavši odavde brda i šume i silazeći prema nižem području dolazi se u *Kosinj*. Utvrda je bila na uzvisini, a sad su od nje ostale samo ruševine. Bogat je nepresušnim vodama. To mjesto, prijašnjim kršćanima slavno, bilo je nadaleko poznato, vani i u zemlji. Na to ukazuju ovdje tiskani ilirski brevijari, kako se vidi u bilješci na onima kojima se sada služe svećenici glagoljaši kod moljenja kanonskih časova. U ovom kraju narod je Boga nekad slavio u sedam crkava. Kada se jedna od njih čistila da se u njoj može dolično služiti bogoslužje, podno velikog oltara nađen je leš nekoć ondje sahranjen, s čitavom i svježom jednom rukom, dok su se ostali dijelovi tijela pretvorili u prah. To će biti, možda, zbog pokojnikove naročite darežljivosti prema siromasima. Još je uočljivo mjesto samostana pustinjaka sv. Pavla, prvog pustinjaka.

Istočno od Kosinja je Pazarište, južno je Jablanac, a zapadno Otočac. U okolini su tri naselja ili sela. Gornje je naseljeno s granica Kranjske, ima 40 kuća. U srednjem selu je 100 glava Vlaha, a donje ima 40 selišta ili gruntova Hrvata. Ovi se ne slažu s Vlasima. Shizmatici prijete da će spor rješavati oružjem, sreću tražiti kroz borbu, na način kako se to radi s neprijateljima. Traže posjede koja su stekli katolici i koja ovi s pravom do sada sačuvaše. Sposobnijih i jačih za borbu među našim katolicima ima 100 osoba. Vlaha je 500, izvježbanih vojnika 150, svega skupa 700 osoba. Ovdje svetu službu pastira, dijeleći sakramente shizmaticima i katolicima, vrši Nikola Uzelac, podložan, kao kaluđer i raški paroh, vlaškom episkopu Izaiji Popoviću iz Marče. Na prolazu govorio sam pred brojnim slušateljstvom u shizmatičkoj crkvi. Po završetku obećao je ubuduće vjernost Bogu, Crkvi i carskom veličanstvu. Spomenuti Nikola, dušobrižnik, u potpunosti je za to da se ukloni shizmatički episkop. Ako se u tome uspije obećao je da će promijeniti mjesto i sa svojima otići u Medak te prepustiti područje našim Kranjcima da u miru i sigurnosti mogu obrađivati zemlje, pošto bi nastale svađe zbog blizine njegovih. Osim toga je obećao da će shizmatike onoga kraja privedi jedinstvu s Rimskom crkvom. Spomenuta tri naselja presjeca rijeka Lika na kojoj se vrte mlinovi, i tako se gubi.

Kraj obiluje jelenima i drugom divljači, što je ustanovljeno 1694. Ponaraslo drveće opustošilo je polja. Svećenik bi ovdje mogao lako boraviti, pogotovo ako odsele Rašani. U Donjem Kosinju ljudi planiraju sagraditi crkvu sv. Antuna, a u Gor-

njem crkvu sv. Jeronima, crkvenog učitelja i zaštitnika svoje ilirske nacije. U tom smislu neki su već ponudili pomoć u zidarskim i težačkim poslovima, a ponadati se da će taj primjer i drugi slijediti.

Dakle, područje ličke županije, ako se gleda po dužini od Ponoraca, ili ponora rijeke, do Popine, ili izvora Zrmanje, ima 15 ili 16 njemačkih milja; ako se gleda širina, od brda koje dijeli Liku i Krbavu do Jadranskog mora ili utvrde Karlobag ima osam ili devet milja. Ove dvije županije mogu se ubrojiti među ljepša područja u Iliriku. Štogaod ti, naime, pogled zaželi, ovdje ćeš u izobilju naći: ravna polja, njive, šume, brda, a u njima veprove, jelene, medvjede i raznovrsnu divljač i ptice. Zrak je veoma ugodan i naprosto koristan za krepko zdravlje, tako da ćeš naići na stare i po časnoj sjedoj kosi ugledne muževe i žene još snažne i žilave. Domaće životinje se nevjerojatno množe. Nakon što su prije oko 120 godina izbačeni odavde kršćani, obadvije županije nisu obrađivane i pretvorile su se u pustoš, pogotovo zadnjih dvadeset godina.

Naše straže po brdima i oko šuma osujećivale su pokušaje neprijatelja da raseli i odvodi kršćane. Bdjelo je 60 ljudi danju i noću. Njih su stanovnici uzdržavali dajući 1300 tako zvanih kvarta žita, po vrijednosti oko 600 njemačkih florena. Ove straže ne treba miješati s drugima koje čuvaju naizmjenice stražarnice i utvrde u ovim krajevima, jer se ti moraju iz svojih prihoda uzdržavati, i dok ovamo putuju i dok borave na straži. Ovdašnji kršćani bili bi najbolje utješeni kada bi upoznali blagost našeg Uzvišenog cara, ako bi im bila dana pristojna pomoć kako se daje vojnicima. Da ih nečim utješim obećao sam da ću tu stvar razvidjeti s uzvišenom Gradačkom komorom i njenim Savjetom, da ću njihove želje iznijeti i preporučiti.

Neka je blagoslovljen najbolji i najveći Bog jer je od tolika mnoštva ljudi u ovim županijama nekršteno ostalo samo 15 starica. Dušobrižnici će trebati providjeti za crkveni namještaj, za zvona i drugo, a u tome im treba ići na ruku.

RIASSUNTO

Viene pubblicata qui per la prima volta in versione croata la »Brevis et compendiosa duorum comitatum regni Croatiae Likae et Corbaviae descriptio«, la quale è stata resa di pubblica ragione nell'originale latino da E. Sladović nel 1856, senza menzione dell' autore. Nel 1889 la medesima Descrizione fu ripubblicata da R. Lopašić il quale la aggiudicò al vescovo di Segna e Modrussa Sebastiano Glavinić, dopodiché sarà solitamente intitolata »La descrizione della Lika e Corbavia del vescovo Glavinić«. Nonostante il suo valore evidentemente più ampio, questo testo veniva usato quasi esclusivamente soltanto nelle discussioni circa l'esistenza di una tipografia glagolitica in Kosinj, della quale pareva che si parlasse per prima volta proprio in questa fonte. Nelle osservazioni introdutorie l' Autore dimostra che il testo in causa veniva a torto asserito al vescovo Glavinić, primariamente perché dalla stessa sua stesura risulta di non essere una descrizione di una visita pastorale; ulteriormente perché dagli scritti dello stesso Glavinić si deduce che egli non abbia mai visitato la Lika e la Corbavia. Il Lopašić nell'asscriverla a Glavinić è stato indotto da una osservazione sul tergo del manoscritto scritta dal vescovo Kabalin nel 1775, secondo la quale la suddetta Descrizione sarebbe stata redatta ai tempi del vescovo Glavinić, probabilmente addirittura scritta di suo pugno.

Per quanto poi riguarda l'esistenza di una tipografia glagolitica in Kosinj nel secolo XV, va ribadito che non ne troviamo tracce negli scritti autentici di Glavinić. Anzi, questi scritti contengono diversi argomenti che ai suoi tempi nelle diocesi di Segna e Modrussa erano in uso i breviari stampati ad opera della Congregazione di Propaganda fide. È vero che restano ancora notevoli spazi per diverse ipotesi e possibilità, pure per l'uso di altri breviari, però questi spazi sembrano notevolmente limitati.

In fine l' Autore cerca di dare una risposta plausibile relativa alla questione dell'autore della Descrizione. Sembra più probabile che 1 abbia redatto P. Marino da Segna, in quel tempo guardiano del Convento dei pp. Cappuccini a Fiume (Rijeka) il quale era in quel tempo anche missionario cattolico in Lika e in Corbavia.